

la i shora o nápravu. Například již výše jmenovaná úskalí reprezentace a dominance „západních“ hodnot, která vyžadují důsledné úsilí o participaci a mezikulturní dialog, další je hrozba systémové kooptace při snahách o kolální jednání. Rozhodně stojí za zmínku nebezpečí, která s sebou přináší kampaňovitost a krátkodobost některých občanských iniciativ. Velký nesoulad vytváří různorodost individuálních zájmů a jejich sledování. V cestě dále stojí úpadek demokracie, nepřehlednost, rozdrobenost, fundamentalismus, šíření korupce, narůstající obliba populismu i hrozba technokracie (s. 310–318). Proto je třeba hledat komplexní politické řešení založené na demokratických základech, mezilidské solidaritě a toleranci, které dosáhne na prostředky natolik mocné, aby zasahovaly jak ve sférách životního prostředí, tak v hospodářských otázkách, a v neposlední řadě nacházely východiska ze sociálních krizí. Tedy postupně se snažit budovat souhru mezi

ekologickou a sociálně-ekonomickou udržitelností. Autor kritizuje názory, které považují roli státu za stále méně významnou, a zdůrazňuje, že občanská společnost nemůže nahradit stát. Spíše došlo k přeměně státu od národního k internacionalizovanému v důsledku vymizení přesné hranice mezi domácí a zahraniční politikou. Mělo by se proto spíše jednat o nové propojení globální občanské společnosti i státních institucí v nadnárodně či transnacionálně jednání schopnou sílu, kdy současným zprostředkovatelem je především OSN.

Na závěr k velmi zdařilému shrnutí současného bádání o globalizaci bych snad jen autorovi vytknula čtenářsky nepřilíh přátelský styl psaní. Přesto je publikace značným přínosem českému nejen sociologickému prostředí a přináší povzbudivý pohled na toto kontroverzní téma. Zároveň může monografie sloužit jako rozsáhlý referenční rámec pro současnou literaturu o globalizaci.

TROCHU JINÁ MIGRACE: KDYŽ ŽENY PŘICHÁZEJÍ PRVNÍ / ADÉLA SOURALOVÁ GEORGE, S. M. 2005. WHEN WOMEN COME FIRST: GENDER AND CLASS IN TRANSNATIONAL MIGRATION. BERKELEY: UNIVERSITY OF CALIFORNIA PRESS.

Monografie založené na etnografickém výzkumu, které přináší komplexní pohled na migraci z genderové perspektivy, by se daly spočítat na prstech jedné ruky. Jednou z nich je kniha o ženách a mužích, kteří prošli migrační zkušeností spojenou se zásadními proměnami ve struktuře sociálních (nejen genderových) vztahů, pocházející z pera Sheby Mariam George. Autorka v publikaci příznačně nazvané *When Women Come First. Gender and Class in Transnational Migration* přináší čtenářstvu obraz migračních toků zdravotních sester z Kéry do USA. Kniha je rozdělena do pěti kapitol, v nichž autorka postupně pojednává o postmigračních uspořádáních migrantek a migrantů v rodině, na pracovním

trhu a v komunitě, přičemž klade důraz nejen na proměny způsobené mezinárodním pohybem, ale především na transnacionální kontext, v němž probíhá konstruování femininity a maskulinity. Ve snaze o naplnění svého výzkumného záměru sází S. M. George na určitou disharmonii, a to na dvou úrovních: za prvé, migraci pojímá jako spouštěcí mechanismus změn v genderových vztazích, a nikoli jako kontinuální proces z místa A do místa B. Za druhé, zaměřuje se na různé sféry a proměny genderových vztahů v jejich rámci, které nemusejí být ve vzájemném souladu. „Není neoprávněně předpokládat, že změny genderových vztahů v jedné sféře často přináší změny v jiných sférách. Jenže

Doktor Marek Hrubec z Centra globálních studií AV ČR a UK v příspěvku „(De)globalizace“ navázal na pojetí dialektiky osvícenství, které ve 40. letech 20. století v období sociálních a politických dopadů světové hospodářské krize vypracovali Theodor Adorno a Max Horkheimer ve své analýze vývojové dialektiky západní civilizace. M. Hrubec doložil, že T. Adorno s M. Horkheimerem sice tuto analýzu nedopracovali, ukázal však, že je možné jejich explanační model následovat a redefinovat jej vzhledem k současné etapě procesu globálního kapitalismu, jenž podobně jako předchozí etapy vývoje zahrnuje dlouhodobé integrační tendence přerušované dezintegračními korekcemi. Možnosti východisek ze současné globální krize lze hledat v reformulovaném modelu, jenž bude mapovat globalizační tendence s deglobalizačními korekcemi a ukazovat vývoj politických a společenských alternativních scénářů. Autor nabídl koncept kritické teorie (de)globalizace, jež by mohla vést k porozumění sociálním a politickým aspektům současné krize a k nacházení kosmopolitních alternativ vývoje.

Mgr. Veronika Šprincová a Mgr. Miroslav Jašurek, oba z Filozofické fakulty UK, přednesli příspěvek zaměřený na téma „Krise globálního kapitalismu z pohledu feministické politické ekonomie“, v němž zkoumali současnou krizi z hlediska feministicky orientované politické ekonomie. Nejprve formulovali otázku, jakým způsobem je možné z tohoto hlediska krizi analyzovat a jakým způsobem lze potom hledat řešení. Za prvé si položili otázku, čeho se krize vůbec týká: zda se jedná pouze o ekonomickou krizi daného způsobu produkce, nebo o krizi celého systému, nebo pouze o krizi některých institucí tohoto systému. Následně analyzovali, zda současná globální krize otevírá nějaké možnosti pro formulaci alternativních variant k soudobému globálnímu uspořádání.

Docent Ladislav Hohoš z bratislavské Filozofické fakulty UK ve své přednášce „Křiza nadcivilizácie a súčasná kríza: pokus o diagnózu a prognózu“ přezkoumával aktuální filosofické koncepce politického vývoje ve vztahu k alternativám žádoucí budoucnosti lid-

to nesmíme považovat za samozřejmost“ (s. 4) píše v úvodu a na dvě stě stranách své knihy poskytuje řadu příkladů podporujících své tvrzení.

Autorčin počínání není průlomový v tom, že by se zaměřovala na ženy. Není ani zásadní z toho důvodu, že se zaměřuje na ženy, které migrují dříve než jejich manželé. Síla jejího přístupu tkví v citlivém přijetí genderových teorií a jejich aplikaci na každodennost nejen žen, ale také (a především) mužů. V první kapitole autorka bilancuje dosavadní výzkumy reflektující dimenzi genderu a představuje svůj vlastní přístup vycházející z Raewyn Connell. S. M. George kritizuje výzkumy, které se zaměřují výhradně na ženy, a oprostuje se od bipolárního vidění žensko-mužské migrace tím, že obrací svou pozornost na genderové vztahy, genderovou strukturu a genderové režimy. Inovativní a přínosné nejen pro migrační, ale také pro genderová studia, je důraz, který klade na disharmonie mezi různými sférami (v jejím výzkumu mezi domácnostmi, trhem práce a komunitou). Komplexní genderovou analýzu migračního procesu obecně doplňuje o nabourání dichotomií migračních výzkumů – např. mezi veřejnou a soukromou sférou. Neméně podnětné je také autorčino pojednání o ambivalentní roli domácnosti v procesu migrace, zejména v postmigrační fázi. Ta totiž může být jak místem výrazné rekonstituce genderových (soukromých) vztahů, tak místem boje za uchování patriarchálních uspořádání, které – ač nerovně diverzifikované podle genderových a generačních vodítek – představuje útočiště před novým, mnohdy xenofobním či rasistickým světem. V neposlední řadě první kapitola zachycuje rozsáhlé konceptuální proměny pojmu migrace, související s odhalením přeshraničního udržování styků se zemí původu. Jejím hlavním cílem je prozkoumat, zda a nakolik tato transnacionální pouta utvrzují nebo rozkládají genderové a třídní hierarchie. Tím, že do popředí staví gender a třídu, snaží se autorka ukázat multidimenzenalitu transnacionálních pout, která v nové zemi poskytují podporu a jsou do určité míry spouštěcím mechanismem sociální mobility. Ve

druhé kapitole se již autorka obrací k analýze svého vlastního výzkumu a zavádí čtenářstvo na trh práce. A právě zde více než kde jinde naráží na limity dosavadních výzkumů, které deklarují proměny genderových uspořádání v postmigračním usazování se, avšak neodpovídají již na otázku, jak k těmto proměnám dochází a jaký mají dopad na jiné sféry života. „V jednom scénáři jsou migrantky považovány za hráčky zvyšující svou autonomii tváří v tvář konfliktním agendám domácnosti a tlakům pracovního místa. Ve druhém je jejich autonomie limitována falešným vědomím, které odmítá patriarchální struktury kontroly“ (s. 39–40). Ve všech případech je však autonomie neprozkoumaným konceptem měřeným tím, „do jaké míry je žena schopna prosadit své vlastní cíle bez ohledu na vztahy k druhým“ (s. 40). Toto pojetí je podle autorky nedostačující, takže nabízí nový koncept, jehož pomocí bude možné uchopit a pochopit specifické projevy autonomie, koncept konektivní autonomie (*connective autonomy*), a charakterizuje změny odehrávající se v životě migrantek. „Zatímco vstup do placené práce a emigrace zvyšují jejich mobilitu a nezávislost – finanční i sociální – zakoušejí tuto autonomii pouze jako soubor vztahů a povinností“ (s. 40). Tento koncept se jeví být jako účinný analytický obrat v chápání autonomie u migrantek a do velké míry překonává bariéry mezi diskusemi o míře autonomie a nezávislosti, která se v migračních studiích rozhořela. Autonomie přestává být chápána jako absolutní pojem („buď, anebo“) a s důrazem kladeným na vztahovost je dán prostor pro ambivalence v životních světech migrantek. S. M. George současně také pomáhá zachytit proměny statusu migrantů, kteří na rozdíl od svých žen zakoušejí sestupnou mobilitu a ztrátu konektivity. Zkušenost s trhem práce označuje autorka přívlastkem „rasizovaná“ a vyjmenovává několik příkladů diskriminace, se kterými se její informátorky potýkaly: odmítnutí, zpochybňování profesionální kapacity a rasové předsudky. Migrací a inkorporací na trh práce se tyto ženy ocitly v nových hierarchiích, které ze země původu dosud neznaly. Zároveň jim styk

ské civilizace, včetně formulace varovných scénářů a rozborů dosavadního vývoje. Následoval přitom také starší koncepce, například v návaznosti na Jana Patočku pojednal o civilizaci jako o akumulaci a organizaci moci. Dále analyzoval otázku lidské přirozenosti a zdůraznil, že pokud evoluce počítá zároveň se soutěží i kooperací, lze doufat v méně agresivní chápání této přirozenosti. Své úvahy zakončil zkoumáním právních možností nastolení říše světoobčanství vzhledem ke globálním pravidlům přežití.

Po přednáškách o civilizačních analýzách bych nyní rád připomněl příspěvky, jež spojovali téma krize s Evropou. Profesor Erasm Kohák z Centra globálních studií AV ČR a UK v příspěvku „Evropská demokracie a její krize“ uvedl, jak po pracovním hledání forem demokracie v 19. století došlo ke zhroucení evropské demokracie v „krizi demokracie“ mezi dvěma světovými válkami. Příčinou krize byla neschopnost politické demokracie zvládnout (dobovým pojmoslovím) otázku sociální a otázku národní – v podstatě otázku ekonomické jistoty a osobní totožnosti v prudkých změnách industrializující společnosti. Mezi lety 1945 a 1995 dosáhla evropská demokracie nejvyššího rozkvětu řešením těchto otázek výstavbou sociálního státu a Evropské unie. V posledních deseti letech se objevují náznaky nové krize z drolení sociální jistoty a sebevědomí osobní totožnosti. A otázkou zůstává, zda to Evropa zvládne?

Doktor Daniel Kroupa z Filosofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem v příspěvku „Evropský federalismus“ hovořil z hlediska filosofických předpokladů o tom, jak a zda Evropská unie v době krize směřuje k federaci. Federativní směřování je v ní přítomno již od jejího založení; po přijetí Lisabonské smlouvy se však tento záměr naplňuje do té míry, že s dalším integračním krokem si lze stěží představit něco jiného než federaci. Tyto okolnosti vytvářejí nové vnitřní a vnější podmínky naší národní existence. Problémy a krize provázející vývoj evropské kultury budou v nové situaci vyžadovat nové přístupy a nová řešení, jež by měly reflektovat federativní principy.

s relativně modernějším zdravotnickým vybavením poskytl naplnění a pocit, že mohou zachraňovat životy efektivněji. Aby čtenářstvo pochopilo pozici zdravotních sester v rámci společnosti a komunity, zavádí je S. M. George do Kéry, aby pojednala o pozici zdravotních sester v zemi původu a vysvětlila výchozí pozici, z níž ženy startují svou migrační zkušenost. Otevření pracovních možností pro ženy znamenalo v Kéře změnu pozice žen v rodině i ve společnosti obecně. Ženy, které začaly participovat na trhu práce, nabouraly tradiční obraz a představy o ženách, které ve společnosti existují (ženy jsou zde považovány za břemeno, a to zejména díky tradici, podle které rodina musí platit, aby se jejich dcera provdala, a naopak za syna peníze dostává). Z pozice břemene se tak pracující ženy, které navíc podporovaly své rodiny, dostaly do pozice výhody, kterou rodina vlastní. Nově nabytá autonomie daná možností stát se aktivní hráčkou směřující ke kolektivním cílům měla zdroj ve finančních prostředcích zdravotních sester. Bez idealizace však autorka také ukazuje, jaké tenze tato získaná autonomie vytvořila ve vztahu ke kulturním očekáváním předepisujícím ženám závislost. Narůstající konflikty mezi rodiči a dcerami, manželkami a manžely se staly základem pro společenské přehodnocení zdravotních sester jako příliš nezávislých. Ono kulturní přehodnocení směřovalo ke snížení pozice těchto žen ve společnosti, která se nedokázala vyrovnat s jejich rostoucím významem. Východiskem tak bylo stigmatizovat (nezávislé a autonomní) zdravotní sestry, které překročily společenské konvence, a utvrdit tak stávající status quo. Zdravotní sestry kvůli svému úzkému kontaktu s doktory (muži) a pacienty (muži) začaly být považovány za prostitutky, morální vyvrhele. Jak se v takto silně patriarchální společnosti mohla vůbec objevit možnost migrace žen? Podle S. M. George sehrála nezastupitelnou roli „ohromující podpora, které se ženám dostalo z rodiny založené na patriarchálním systému... Snad to ukazuje, jak může být patriarchální systém flexibilní tváří v tvář ekonomickým potřebám“ (s. 49). Autorka tímto svým poznat-

kem nejen otvírá ženám jejich migrační cestu a vymaňuje je z okovů patriarchátu, ale zároveň zmírňuje fatalistické pojetí genderové struktury společnosti, která může být – v určitých situacích – otevřena méně polarizovaným a determinujícím scénářům.

Pokud byly dosavadní kapitoly protknuté příběhy a analyticky napojené na existující výzkumy a teorie, třetí kapitola věnovaná domovu a „opětovnému děláni genderu v imigrantských domácnostech“ je čtivým, typologicky zaměřeným tříděním migračních zkušeností a abstrahováním ideálních typů domácností. Zároveň však tato kapitola nabízí vhled do každodennosti migrantek a migrantů a vypráví příběhy, které podle scénářů na prknech postmigrační fáze hrají migrantky a migranti. Síla této kapitoly tkví především v tom, že odhaluje diverzitu uspořádání a rolí, které jedinci hrají. V tomto ohledu autorka vychází z rozlišení genderových ideologií a genderových strategií Arlie Hochschild. „Genderová ideologie jedince je spojena s její nebo jeho chápáním mužství a ženství a jak se tento jedinec identifikuje s maskulinním nebo femininním ideálním typem. Genderové strategie jsou pak plány jednání, které jednotlivci přijímají, aby smířili své genderové ideologie s žitou realitou“ (s. 78). Dělbá práce v domácnosti je jedním z míst, kde se genderové ideologie a genderové strategie střetávají. Vágní pojem „v domácnosti“ autorka překonává, když striktně rozděluje tři dimenze, v nichž následně zkoumá míru participace žen a mužů. Těmi dimenzemi jsou péče o děti, domácí práce a vaření a rozhodování v otázkách finančních. Odlišnosti v různých typech domácností mohou být vysvětleny několika faktory – důležitou roli hrají vzorce migrace, vztahy k trhu práce a uspořádání péče o děti. Tyto odlišnosti dávají vzniknout čtyřem typům domácností; jsou jimi tradiční mužem vedená domácnost a na obrácené straně spektra pak ojedinelá, ženou vedená domácnost. Mezi nimi stojí domácnost s nucenou participací a domácnost založená na partnerství. Všem těmto typům se autorka podrobně věnuje, přičemž své pojednání zakládá na příbězích

Další ze sekcí konference byla zaměřena na novou mezinárodní zprávu lidsko právní organizace Social Watch, která se v letošní zprávě koncentrovala na celosvětovou krizi a na její dopady na nerovnost mezi muži a ženami a na chudobu. Social Watch, která je sítí občanských organizací, spolu s vědci připomíná vládám jejich sociální a rozvojové lidskoprávní závazky ze summitů OSN a nezávisle sleduje jejich plnění. Letošní výroční zpráva pojednává o nedostacích v oblasti dodržování lidských práv zejména s ohledem na boj proti chudobě a na rovnost mužů a žen v situaci globální hospodářské krize. Na konferenci vystoupili zástupci české koalice Social Watch, například Linda Sokačová z Gender Studies nebo Tomáš Tožička z Educonu. Zpráva Social Watch za rok 2009 byla zároveň prezentována generálnímu shromáždění OSN v New Yorku.

Zde navázal ve své prezentaci „Povaha krize a selhání sociálních věd“ prof. Martin Potůček z Fakulty sociálních věd UK v Praze a vysvětloval, v jakých aspektech globální krize nejvíce zasáhla a dále zasahuje do života lidí. Upozornil, že někteří autoři se dokonce domnívají, že povede k paradigmatické změně ve výkladu problémů soudobých společností a následně i vládnutí, a snažil se odpovědět na otázku, zda, a pokud ano, do jaké míry, přispěly sociální vědy k osvětlení povahy této krize a k hledání východisek z ní. Pojednal o potenciálních směrech vývoje veřejné politiky tak, aby byla schopna lépe odpovídat na globální výzvy, kterým lidstvo čelí.

Přestože na konferenci zaznělo mnoho podnětných příspěvků, z důvodu omezeného prostoru jsem se zde mohl zaměřit jen na některá vystoupení. Nicméně současný vývoj ukazuje, že téma krize a postkrizových scénářů podnítl další diskuse a analýzy nejen v rámci diskusí s českými a slovenskými kolegy, ale také v širším okruhu zahraničních přednášejících v rámci mezinárodní konference.

jednotlivých rodin. Vedle hodnotného biografického materiálu jsou tyto podkapitoly zajímavé z hlediska vzájemných vztahů mezi ideologiemi a strategiemi a z hlediska proměn v genderových vztazích. Zatímco v případě tradičních rodin jsou ideologie a strategie ve shodě a hlavou rodiny zůstávají i po příchodu do nové země muži, u ostatních již to není tak přímočaré. K proměnám genderových vztahů dochází mj. pod vlivem hodnot, které migrantky a migranti přijímají v nové zemi. Dělná práce v domácnostech migrantek a migrantů představuje výzvu zejména pro muže, kteří jsou v počátcích závislí na svých manželkách. Také na tomto místě autorka jasně demonstrovuje, že děláni genderu není individuální performancí, ale interakčním procesem, a že řešení tenzí mezi genderovými ideologiemi a strategiemi je „rodinným projektem“ migrantek a migrantů.

Jak se migranti – manželé migrantek, které ze země původu odešly jako první – vyrovnávají s proměnami genderových uspořádání? Odpověď nejen na tuto otázku hledá čtvrtá kapitola, zaměřená na roli komunit. Zde se S. M. George dotýká dvou zásadních témat, která stála stranou pozornosti výzkumů migrace. Za prvé, prizmatem analytické kategorie genderu zkoumá zkušenosti mužů. Paradoxem genderově senzitivního výzkumu je, že začíná jako kritika opomíjení žen ve výzkumech migrace a končí jako opomíjení mužů. George tento obraz překonává a demonstrovuje, jak důležité je nahlížet na muže prizmatem genderu. Za druhé, pojednává o religiozitě migrantů, o církvi jakožto prostoru esenciálně spjatého s postmigrační fází. Migrace vzala mužům možnost jednat jako „muži v pravém slova smyslu“ (s. 149). Migranti byli často označováni jako manželé svých žen, tj. nikoli např. Jack, ale „manžel Jane“ apod. Hlavní argument, který autorka v kapitole rozvíjí, je následující: Muži si kompenzují v prostoru církve své privilegované postavení, jejich patriarchální status je revalidován, tradiční role žen upevněna a reprodukována. „Zdá se, že sféra církve je prostorem pro úspěšnou kompenzaci slábnoucího statusu ve sféře domova a práce. Zdravotním sestrám jako by rostoucí profesní

status a ekonomická vzestupná mobilita nabízely větší moc v domácnosti, zatímco nutnost dodržovat normy správné femininity se projevuje v kostele. Nicméně, paradoxně, genderové vztahy v těchto sférách se vzájemně podkopávají“ (s. 156). S. M. George ukazuje, jak nižší pozice mužů na trhu práce a jejich spojení se zdravotními sestrami (které bylo známkou zženštilosti mužů) byla kompenzována potvrzováním mužské dominance v církvi. Tato kompenzace souvisela s potvrzováním nižšího postavení žen v rámci církve – komplementárně vzhledem k jejich zvyšující se pozici ve sféře práce a domova. Zde S. M. George uzavírá kruh, který začala psát hned v první kapitole: genderové vztahy a dominance v těchto sférách nelze považovat za harmonické – naopak, dominance v jedné sféře nepodmiňuje stejné postavení ve sféře druhé.

Nedílnou součástí migrační zkušenosti autorčiných informátorek a informátorů tvořila transnacionální pouta, na které je zaměřena pátá kapitola. S. M. George si transnacionální vazby neidealizuje. Je si vědoma jejich pozitivních dopadů – zejména utvrzení koheze komunity apod., zároveň však uvádí, že mohou utvrzovat stigma, jehož nositelkami zdravotní sestry jsou. „I přes nově nalezenou profesionální úctu mimo Kéralu negativní diskurs o vykonávání povolání zdravotní sestry ovlivňuje nejen zdravotní sestry, ale také jejich manžele, děti a celou imigrantskou komunitu“ (s. 185). Návštěvy rodičů, transnacionální sňatkový trh, institucionální vazby, upevňování pozice mužů v církvi (a pozice církvi), ale také genderové a generační konflikty v transnacionálním měřítku – to jsou jen některá témata, kterým se autorka věnuje. Právě na nich ukazuje, že udržování transnacionálních vazeb může být osvobozující, ale zároveň svazující. Například uvedený sňatkový trh považuje za „potenciální institucionální prostor pro třídní mobilitu, protože migrující, a jejich děti mohou pozvednout svůj status a vyšplhat výše po společenském žebříčku“ (s. 196). Zároveň však tyto vazby mohou být represivní v tom, že reprodukují ustavené hierarchie. Opět na transnacionál-

KRÍZA AKO ZAČIATOK EKONOMICKEJ DISKUSIE O RODOVEJ SPRAVODLIVOSTI? / *Lubica Kobová*

Feministický projekt ASPEKT a Nadácia Friedrich Ebert v Bratislave v spolupráci so zastúpením Nadácie Heinricha Bölla vo Varšave usporiadali 22. apríla 2010 v Bratislave seminár „Rodová perspektíva v ekonómii“. O tom, že feministická intervencia a rodovo ukotvený výskum v disciplínarnej oblasti ekonómie nie sú na Slovensku bežné, svedčil aj široký diapazón tém, ktorým sa venovali jednotlivé prednášajúce a prednášajúci. Siahali od predstavovania konceptuálnych prístupov feministickej ekonómie až po aplikácie rodovej analýzy na konkrétne oblasti politik na Slovensku. Moderátorka podujatia Erika Kvapilová (UNIFEM, Bratislava) uviedla príspevky a diskusie zdôraznením dvojsmerného pôsobenia medzi ekonomikou a rodovým usporiadaním spoločnosti. Tak ako makroekonomické politiky majú rôzny dopad na mužov a ženy, tak aj pretrvávajúce rodové nerovnosti sú dôvodom, prečo nie je optimalizovaný výkon ekonomiky.

Gabriele Michalitsch (Ekonomická univerzita, Viedeň) vo svojej otvárajúcej prednáške „Trh a moc: Ekonomické re/produkovanie rodu“ poukázala na význam zápasu za ekonomické práva v ženskom a feministickom hnutí už v 19. storočí. Predovšetkým však opísala terén, v ktorom sa feministické ekonomické uvažovanie pohybuje. Za jeho hlavné osi považuje chápanie práce – výrobné aj re/produkčnej, atribúciu a distribúciu príjmov, sociálny systém a daňový systém. Michalitsch pripomenula, že pripisovanie reprodukčnej práce ženám nepramení len zo žitých tradícií, ale má aj zjavné ekonomické dôvody. Kým „hlavný“ trh práce ovládajú muži, ženám zostáva „marginálny“ trh práce, v ktorom sa sústreďujú atypické a prekérne formy zamestnávania s nízkymi príjmami, vysokou neistotou a minimálnymi kariérnymi príležitostami. Nerovnosti na trhu práce sa reprodukovajú aj v systémoch sociálneho zabezpečenia. Autorka predniesla aj krátky rodový pohľad na zdaňovanie, podľa ktorého ženy profitujú najmä z progresívneho zdaňovania prij-

ním sňatkovém trhu „ošetřování je známkou předmigračního statusu reprodukcijícího třídní a genderové stigma. Tato instituce podporuje reprodukci asymetrických genderových norem, které vyžadují, aby dívky z druhé generace byly „domácké“, odlišné od chlapců“ (s. 196). Tato dvojakost transnacionálních vazeb je důležitým poznatkem pro studium transnacionalismu ve vztahu k genderové diverzitě dovolující překonat idealizaci transnacionálního prostoru.

Kniha Sheby Mariam George představuje průlomovou publikaci pro studium migrace a genderových vztahů, a to hned z několika důvodů. Migračním studiím George přináší novou postavu: migrantku profesionálku. Již E. Kofman (2000) upozorňuje na neviditelnost kvalifikovaných migrantek, které zastíňuje zájem o nekvalifikované a nevzdělané migrantky, jež se uchytí jako pomocné pracovnice na neperspektivních pozicích. Vzorce migrace těchto žen se mohou radikálně lišit od nekvalifikovaných migrantek – např. povahou sociálních sítí, které udržují (s. 198). Další postavou, kterou autorka staví do centra migračních studií, je muž. Poněkud paradoxně, zdá se na první pohled.

Na druhý pohled však již tolik ne, protože zkušenosti mužů s migrací zatím nebyly prizmatem genderu systematicky zkoumány. Právě tento přístup by odkryl různé formy hierarchií nejen mezi muži a ženami, ale také mezi muži navzájem. Genderovým studiím S. M. George přináší jakési oprášení konceptu genderovaných sfér s důrazem kladeným na diskontinuitu a disharmonie mezi nimi. Zároveň poukazuje na vyjednávání patriarchy, který oprošťuje od zakořeněnosti a fatálnosti. Neviktimizuje ženy, naopak aktivizuje je a umožňuje jim „dělání genderu“ jak v odporu, tak v souladu s normativními očekáváními. Čtivou formou se tak dotýká základních témat migračních a genderových studií a analyticky propojuje oboje, aniž by propadla esencializaci nebo zjednodušujícím tvrzením.

Literatura

Kofman, E. 2000. „The Invisibility of Skilled Female Migrants and Gender Relations in Studies of Skilled Migration in Europe.“ *International Journal of Population Geography*, Vol. 6, No. 1: 45–59.

POHLEDY NA OBČANSTVÍ ŽEN VE STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPĚ /

MARTINA KAMPICHLER

LUKIĆ, J., REGULSKA, J., ZAVIRŠEK, D. (EDS.). 2006. WOMEN AND CITIZENSHIP IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE. ALDERSHOT: ASHGATE.

Sborník *Women and Citizenship in Central and Eastern Europe* je úzce propojen se seminářem „Inter-Regional Seminar on Gender and Culture“, který se konal v letech 1994–1997 na Central European University v Budapešti, dále se seminářem spojujícím Women's studies s geografickým zaměřením na střední a východní Evropu a s konferencí „Locations of Gender: Central and East Europe“, které probíhaly v období 1996–1997 na Rutgers University (State University of

New Jersey). Spojujícími prvky těchto geograficky rozptýlených akcí jsou editorky sborníku Jasmina Lukić, Joanna Regulska a Darja Zaviršek, které se těchto akcí zúčastnily a částečně je spoluorganizovaly (s. 299–300). Podobně také přispívající sborníku pocházejí z řad zúčastněných nebo upoutali pozornost editorek díky výrazným příspěvkům k tématům, o kterých se na těchto akcích diskutovalo. Kniha nabízí širokou škálu odborně a geograficky různé situo-

mov jednotlivcov a naopak, negatívne dôsledky pre ne majú spotrebné dane a rovná daň. To vytvára rodovo nepriaznivý obraz o daňových systémoch pravdepodobne nielen na Slovensku.

Anna Zachorowska Mazurkiewicz (Jagiellonská univerzita, Krakov) v příspěvku „*Ekonomika starostlivosti v ekonomickom myslení*“ pokračovala v opise konceptuálnych rámcov, ktoré ako výskumný program ponúka feministická ekonómia. Samotné rozlíšenie toho, čo je práca a čo je starostlivosť, je historicky podmienené vznikom námezdnéj práce, ktorá priniesla stotožnenie práce s aktivitami vykonávanými výlučne na trhu. Podľa Zachorowskej Mazurkiewicz je starostlivosť „vztahovou prácou“, lebo súbežne s vykonávaním starostlivosti sa medzi osobou, ktorá je poskytovateľkou starostlivosti, a osobou, ktorá je jej prijímateľom, vytvára aj určitý vzťah. Starostlivosť sa skladá z troch komponentov – motivácie pre ňu, ktorá objasňuje, prečo sa aktivita starostlivosti vôbec iniciuje a pokračuje ďalej, potom zo samotnej práce, ktorá vzťah starostlivosti ustanovuje a udržiava, a napokon zo zdrojov potrebných pre starostlivosť, t. j. materiálnej podpory a času. Hoci by tieto tri komponenty starostlivosti mohli zaujať ekonomické myslenie aj z pohľadu jeho bežných výskumných otázok, nedeje sa tak. Podľa poľskej ekonómky je to tak najmä preto, lebo pri starostlivosti je problematická separácia vzťahu od práce, ďalej kvôli nerovnej distribúcii potrieb a zodpovednosti v spoločnosti, a predovšetkým pre sociálne a osobné normy, ktoré to, kto má potreby a kto je zodpovedný za ich uspokojovanie, určujú veľmi rigidne. Starostlivosť, resp. konkrétne materstvo, sa tak podľa feministických ekonómiek (Susan Himmelweit, Paula England) stávajú penaltou, znevýhodnením.

V rozvíjaní problematiky starostlivosti na konkrétnom prípade pokračoval Daniel Gerbery (Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava) v příspěvku „*Rodové implikácie starostlivosti o deti na Slovensku*“. Gerbery chápe starostlivosť ako antropologickú konštantu a postoje k nej odvodzuje od jej vzťahu k možnostiam ekvilibria v rodových vzťahoch. V súčasnosti sa spoločnosti nachádzajú v suboptimálnej pozícii medzi